

DOI: <https://doi.org/10.31318/978-966-7357-70-2-97>

Ілля Луковенко

кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук
Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського,
доцент кафедри етики та естетики
Українського державного університету ім. Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)

Ilya Lukovenko

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Sciences
of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
Associate Professor of the Department of Ethics and Aesthetics
of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8266-6310>

© Луковенко І., 2025.

МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ПЕРЕД ЗАГРОЗАМИ «РУССКОГО МИРА» (НА ПРИКЛАДІ САКРАЛЬНИХ СПОРУД ДОНЕЧЧИНИ)

Анотація. Проаналізовано вплив ідеології «руського мира» на мистецький та духовний простір України в умовах російської агресії. Досліджено масштаби руйнувань сакральних споруд Донеччини, зокрема православних храмів, католицьких костелів, синагог та мечетей. Висвітлено значення знищення релігійних об'єктів як складової культурного та історичного геноциду українського народу. Наголошено на непоправних втратах духовної спадщини та ідентичності, а також на потребі збереження культурної пам'яті в умовах війни.

Ключові слова: мистецький простір, «руський мир», сакральні споруди, Донеччина, культурна спадщина, духовна ідентичність.

В умовах тривання російської агресії проти України культурний (культурно-мистецький) простір нашої країни перебуває під загрозою такої ж небезпеки, як і держава загалом. Під час обстрілів та бойових дій за роки повномасштабного вторгнення руйнувань та знищень зазнали десятки українських музеїв, театрів, бібліотек, шкіл, пам'ятників, пам'яток історії, архітектури та культури тощо. На окупованій території знищують українську культуру та українську ідентичність, вивозячи награвовані експозиції й колекції з українських музеїв, спалюючи українські книги з бібліотек, руйнуючи українські пам'ятники та замінюючи їх своїми.

Знищення української культури, у тому числі й у її матеріальному вимірі, нищення української історико-культурної та духовної спадщини є одним з

найважливіших елементів просування ідеології «русского мира». Адже, як російська державна ідеологія та політична технологія, «русский мир» виступає водночас і світоглядно-ідеологічним обґрунтуванням та практичним інструментом для втручання Росії у внутрішні справи інших країн (у першу чергу, пострадянських, але не тільки), а також окупації бодай частини їхньої території.

Найостанніші дані, що їх наводить Міністерство культури та стратегічних комунікацій, свідчать, що за час повномасштабного вторгнення загальна чисельність пошкоджених пам'яток культурної спадщини в Україні склала 1453 об'єкти [4].

Поряд із об'єктами культурної інфраструктури численні втрати продовжує нести і релігійна інфраструктура України. Адже духовне, духовно-релігійне життя українського суспільства є важливою мішенню для агресора.

За період із 24 лютого 2022 р. до 2 лютого 2025 р. руйнувань та пошкоджень зазнали щонайменше 643 культові споруди багатьох конфесій (храми, мечеті, синагоги та інші релігійні об'єкти, зокрема кладовища, меморіальні знаки та духовні навчальні заклади). З них щонайменше 150 об'єктів зазнали важких пошкоджень або взагалі повністю знищені, що завдало та продовжує завдавати непоправних втрат релігійним громадам та культурній спадщині України в цілому [3, с. 4].

Агресія Росії не залишає безпечного місця в цілому по Україні, жоден культурний та релігійний об'єкт не може почуватися у безпеці. Але через об'єктивні фактори найбільше страждає фронтова та прифронтна зона.

Донеччина в цьому відношенні є одним з найбільш постраждалих регіонів, причому ще з 2014 р., як і схід України в цілому. За даними Міністерства культури 89 % об'єктів культурної інфраструктури Донеччини зазнали руйнувань та пошкоджень.

Об'єктами агресії збоку окупанта стали і численні релігійні споруди, у тому числі й історичні, на території Донеччини. За кількістю зруйнованих та пошкоджених релігійних архітектурних споруд та інших об'єктів Донецька область

посідає перше місце серед інших областей: активістами проєкту «Релігія в огні» станом на березень 2025 р. було зафіксовано щонайменше 131 культову споруду Донеччини, що було знищено або пошкоджено. Більшість з них є культові споруди Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) – 74; молитовні будинки («Зали Царств») Свідків Іегови – 22; молитовні будинки євангельських християн-баптистів (ЄХБ) – 12; мечетей – 4; інших протестантських конфесій – 4; Православної церкви України (ПЦУ) – 3; синагог – 3; Римокатолицької церкви – 2; Української греко-католицької церкви – 2; індуїзму – 1; Адвентистів сьомого дня – 1; інші об'єкти – 3 [3, с. 6].

Як видно, найбільш постраждала мережа УПЦ МП, у першу чергу, через сам факт чисельності та розвиненості її присутності в регіоні порівняно із іншими релігійними спільнотами. Напередодні повномасштабного вторгнення в області нараховувалося 772 громади цієї церкви. Ця цифра умовна, адже вона майже не змінювалася з 2014 р. та враховує кількість громад у тому числі й на окупованих територіях, число яких не піддається об'єктивному контролю та обрахуванню. Звісно, не всі вони мають повноцінні культові споруди. На перший погляд цифра 131 не є надто великою. Адже станом на 2021 р. в області було пораховано 1790 культових будівель та приміщень всіх конфесій, з них 609 саме культових споруд. Знову ж таки, ця цифра включає і фактично неперевірену кількість культових приміщень на окупованих територіях. Зокрема, 782 культових приміщення УПЦ МП (з них 497 культових споруд).

Тобто статистично на даний момент область втратила близько 7% культової мережі. Але ж мова йде не про цифри, а про спадок, пам'ять, ідентичність, про те, що колись було центрами духовного життя, а зараз перетворилося на руїни.

Одним з наслідків цієї війни є і те, що Донецька область та Україна в цілому втрачає й історико-культурну релігійну спадщину. Серед зруйнованих та пошкоджених православних культових споруд, на жаль, є історичні храми та церкви, деякі з них втрачені безповоротно [1].

Зокрема, треба вказати, що Донецька область до початку повномасштабного вторгнення могла похвалитися цілою низкою старовинних православних культових

споруд, що налічують століття своєї історії. До 2022 року на території області існувало 69 православних храмів та церков, що мали дорадянську історію та дивом пережили роки радянської атеїстичної влади та Другу світову війну [2, с. 348]. На жаль, не всі вони пережили вже сучасні воєнні дії.

Неодноразово під обстрілами росіян був комплекс споруд Державного історико-архітектурного заповідника (м. Святогірськ), де розташована Святогірська Свято-Успенська Лавра УПЦ МП. На території заповідника не залишилося жодного храму, який би не постраждав (хіба що за виключенням скельних храмів). Зокрема, постраждали Свято-Успенський собор, який був побудований у 1859-1863 роках, Свято-Покровська церква, яка була зведена у 1844-1850 роках. Обстрілами було пошкоджено і найстарішу церкву Донеччини – наскельний Свято-Миколаївський храм, побудований у XVII столітті у стилі козацького бароко.

Надзвичайно сильно постраждали старовинні православні культові споруди Бахмуту (як і все місто в цілому): суттєвих руйнувань зазнали Всіхсвятський храм 1893 року та храм-дзвінниця Івана Предтечі 1861 року. На жаль, назавжди втрачений один з найстаріших храмів Донеччини та одна з небагатьох дерев'яних церков – Свято-Миколаївський храм 1798 року.

Суттєвих руйнувань зазнали й інші старовинні культові споруди Донеччини. Зокрема, це Свято-Покровська церква у селі Кліщіївка (Бахмутського району) 1841 року, велична Церква Різдва Пресвятої Богородиці у селищі Новоекономічному (Покровського району) 1905-1911 року, Свято-Миколаївський храм у місті Авдіївка 1899 року, суттєво було зруйновано Храм Дива Архистратига Михаїла у селі Новомихайлівка (Покровського району) 1907 року (це була перша культова споруда Донеччини, побудована із застосуванням залізобетону), руйнувань зазнала Церква Святого Димитрія Солунського (Мироточивого) у селищі Верхньоторецьке (Покровського району) 1865 року, Свято-Георгіївський храм в селі Олександро-Шультині (Краматорського району) 1829 року. Постраждали під час обстрілів і Свято-Преображенська церква у селі Серебрянка (Бахмутського району) 1778 року та Свято-Макаріївська церква у місті Торезьк 1906 року. Під час наступу окупантів

на Покровськ сталася ще одна непоправна втрата: було повністю знищено ще одну дерев'яну історичну культову споруду – Церкву Різдва Пресвятої Богородиці у селі Андріївка (Волноваського району) 1795-1798 року.

Постраждали не тільки православні старовинні культові споруди. Так у Бахмуті суттєво постраждав римо-католицький костел Успіння Пресвятої Діви Марії, який був збудований у 1902-1903 роках. У Маріуполі руйнувань зазнала будівля старої маріупольської синагоги (так званої «ремісничої синагоги») початку ХХ ст. (у наш час приміщення використовувалося як молитовний будинок громадою Церкви християн адвентистів сьомого дня). Руйнувань від обстрілів зазнало приміщення і старої синагоги Бахмута 1863 року (у наш час воно вже не використовувалося за призначенням). Будівля мала статус архітектурної пам'ятки – щойно виявленого об'єкта культурної спадщини місцевого значення.

Список використаних джерел

1. Війна та руїни: знищення церковної архітектури у Донецькій області. URL: <https://dn.gov.ua/news/vijna-ta-ruyni-znishchennya-cerkovnoyi-arhitekturi-u-doneckij-oblasti>
2. Луковенко І.Г. Православні храми Донеччини XVII – початку ХХ ст. Довідник. Київ: Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України; Видавництво Руслана Халікова, 2021. 354 с.
3. Релігія в огні: Три роки війни у цифрах. Звіт за результатами проєкту «Релігія в огні» (24 лютого 2022 року – 2 лютого 2025 року). Київ, 2025. 9 с.
4. 1453 пам'ятки культурної спадщини та 2286 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1453-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2286-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>

The Artistic Space of Ukraine under the Threat of the “Russian World” (Based on the Example of Sacred Buildings in Donetsk Region)

Abstract. *The influence of the ideology of "Russian World" on the artistic and spiritual space of Ukraine in the conditions of Russian aggression is analyzed. The scale of destruction of sacred buildings in Donetsk region, including Orthodox churches, Catholic cathedrals, synagogues, and mosques, is explored. The significance of the destruction of religious objects as a component of the cultural and historical genocide of the Ukrainian people is highlighted. Emphasis is placed on the irreparable losses of spiritual heritage and identity, as well as on the need to preserve cultural memory during wartime.*

Keywords: *artistic space, “Russian World”, sacred buildings, Donetsk region, cultural heritage, spiritual identity.*